

O interpretaciji hrvatske povijesti XIX st. u „Istoriji Jugoslavije”

Prilog Milorada Ekmečića u knjizi »Istorija Jugoslavije« obuhvaća povijest naroda Jugoslavije od 1780. do 1903. godine. Pisanje povijesti naroda Jugoslavije neobično je težak i složen rad, jer se prošlost pojedinih naroda odvijala pod različitim uvjetima, i jedan autor jedva će moći ispuniti taj zadatak. Pri tako složenom izlaganju svakako se kao prvi zahtjev postavlja ujednačenost kriterija prema prošlosti svakoga pojedinog naroda. Ali je već u prvom poglavlju Ekmečićev kriterij prema pojedinim narodima Jugoslavije različit. U tom poglavlju (Jozefinizam i buđenje jugoslovenskih naroda, 201—209) daje razmjerno iscrpan prikaz kulturnih prilika u Srba i Slovenaca a Hrvatsku prešućuje, iako su u to vrijeme na kulturnom polju djelovale neke značajne ličnosti hrvatske prošlosti. Jedino se u odsječku koji općenito govori o nastojanjima Južnih Slavena oko nacionalne kulture spominje »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« Andrije Kačića Miošića ali nacionalno anonimno, a ne kao djelo koje pripada hrvatskoj kulturi i književnosti (206). Takav postupak začuđuje to više što je kulturno djelovanje Srba i Slovenaca prikazano unutar jasno određenih nacionalnih okvira.

Da je Ekmečić primijenio podjednaki kriterij u prikazu kulturnih prilika pojedinih naroda Jugoslavije, kulturnu djelatnost u Hrvatskoj ne bi mogao mimoći i morao bi navesti prosvjetiteljski rad Matije Antuna Relkovića i bar spomenuti djelatnost Vida Došena i Matije Petra Kantanića koji je, uz ostalo, tvrdio da su Hrvati potomci Ilira što će biti toliko značajno za slijedeće ilirsko razdoblje. U to vrijeme razvila se u Hrvatskoj i bogata kajkavska književnost u kojoj uz Tita Brezovačkog stvaraju još i neki drugi značajni pisci. Iako autor prikazuje i rad na historiografiji pojedinih naroda Jugoslavije, pa dapače i izvan nje kod Bugara, Hrvatsku i opet izostavlja, premda u to vrijeme djeluje povijesnik Baltazar Adam Krčelić koji je, uz ostalo, u svom memoarskom djelu »Annuae« dao kroniku svoga vremena koja je još i danas jedan od glavnih izvora za proučavanje toga razdoblja. U skladu s tim prešućena je i djelatnost Maksimilijana Vrhovca, iako je njegovo djelovanje, na kulturnom, na političkom i ekonomskom polju bilo toliko značajno da se ne može pisati o prošlosti hrvatskog naroda potkraj XVIII i na početku XIX stoljeća, a da se ta djelatnost uopće i ne spomene. U svojoj kulturnoj djelatnosti Vrhovac je bio preteča preporodnog doba i u svojoj poslanici obratio se svećenstvu da prikuplja naročite hrvatske riječi, poslovice, narodne pjesme i bajke. Radio je na prikupljanju leksičke građe koja bi dala temelj stvaranju književnog jezika i pravopisa, što će biti cilj istraživanja i Vuka Stefanovića Karadžića.

Kulturne prilike pojedinih naroda Jugoslavije date su odvojeno, bez međusobne povezanosti. Svakako, okolnosti su bile različite, ali to više

bi se morali istaknuti oni momenti koji su ih bar donekle povezivali. Upravo takvu priliku propustio je Ekmečić u prikazu djelatnosti Dositaja Obradovića kojemu je inače u prikazu kulturnih prilika jugoslaven-
skih naroda posvetio razmjerno mnogo prostora. Ekmečić kaže da Obradović prekida sa srpskom književnošću pisanom na »slavjanskoserb-
skom jeziku« i da je glavna poruka njegova djela »da se stvori jedno-
stavnije pismo (polatinjena ćirilica), da se u književnosti upotrebljava
narodni jezik i da se kultura odvoji od crkve« (206). Međutim Ekmečić
u svom izlaganju uopće ne spominje da je hrvatska književnost snažno
utjecala na djelovanje Obradovića. Razjašnjavajući Obradovićevu odluku
da prihvati narodni jezik kao književni, Andrija Stojković kaže: »Kao
učitelj provodi tri godine u Dalmaciji, gde dalje upoznaje narodni život,
lepote čistog narodnog jezika, usvaja narodnu mudrost, narodno vred-
novanje ljudskih karakterata i ostalih životnih vrednosti. Čitajući spise
A. Relkovića i A. Kačića Miošića, pomišlja i sam da počne sa pisanjem
prosvetiteljskih spisa za narod i na narodnom jeziku;« (Enciklopedija
Jugoslavije 6, 361). Usprkos velikom utjecaju hrvatske književnosti na
djelatnost Obradovića, Ekmečić ne samo da je propustio istaknuti taj
zajednički moment hrvatskog i srpskoga kulturnog života nego, štoviše,
Kačića navodi nacionalno anonimno, a Relkovića uopće ne spominje.
Pogotovu hrvatska književnost nije smjela ostati prešućena jer je snažno
utjecala ne samo na Dositaja Obradovića nego i na Vuka Stefanovića
Karadžića. Nadalje, ne spomenuvši Vrhovca, Ekmečić ponovo propušta
jedan moment zajedničke suradnje, ovaj puta hrvatske i slovenske, jer
je Vrhovac bio usko povezan s Jernejem Kopitarom o čijoj djelatnosti
inače Ekmečić u tekstu govori. S obzirom na pažnju koja je u tome poglavju
posvećena kulturnoj djelatnosti u Srba i Slovenaca, ta djelatnost
u Hrvata nije se smjela, zbog vlastitih vrednota i utjecaja na srpski
književni i kulturni život, jednostavno ispustiti i prešutjeti.

Ličnost biskupa Vrhovca Ekmečić nije smio mimoći i zbog njegove
opsežne političke djelatnosti. On se odlučno borio protiv velikomađar-
skih nasrtaja na Hrvatsku, a radio je i na sjedinjenju Hrvatske s Dal-
macijom kad je ta ušla u sklop Austrije. Prešućivanje Vrhovčeve političke
djelatnosti olakšalo je Ekmečiću i netočan prikaz političkog života
Hrvatske u kojem nema otpora mađarskoj hegemonističkoj politici. Inače,
raniji politički život u razdoblju vladanja Josipa II, pogotovu borbu
protiv njegove centralističke i apsolutističke politike, razjašnjuje autor
isključivo borbom plemstva za očuvanje svojih interesa. U vezi s otporom
plemstva Josipovim reformama Ekmečić kaže: »U južnoslavenskim zem-
ljama to se najviše zapažalo u Hrvatskoj, koja je od svih jugoslovenskih
zemalja u Carevini jedina imala snažno nacionalno plemstvo« (202). Ta
tvrđnja nije točna jer, poslije turskih ratova i pogibije Zrinskog i Fran-
kopana, Hrvatska nema više snažno nacionalno plemstvo. U krajeve
oslobođene od turske vlasti, pogotovo u Slavoniju, naseljuju se strane
velikaške obitelji i upravo gubitak snažnoga nacionalnog plemstva sma-
trao je Rački za jedan od najtežih udara koji je zadesio Hrvatsku.
Prema njegovu uvjerenju, strana aristokracija lakše je potpala pod utje-
caj Mađara i u tome povukla za sobom i niže plemstvo. Nije, dakle,
točna Ekmečićeva tvrđnja da se Hrvatska najjače oduprla centralizaciji,
jer je imala snažno nacionalno plemstvo, nego je Hrvatska pružila naj-

jači otpor zato što »je od svih jugoslovenskih zemalja u Carevini jedino imala« poseban državnopravni položaj, pa se u otporu centralizaciji upravo i pozivala na svoja ustavna prava.

Otpor centralizaciji Ekmečić isključivo tumači kao nastojanje plemstva da obrani svoje feudalne interese i time upada u shemu crno-bijelog tumačenja povijesti. U nekoj nacionalno homogenoj državi jačanje centralne vlasti nasuprot feudalnom partikularizmu svakako je pozitivno. Međutim, centralna vlast u Habsburškoj Monarhiji bila je tuđinska, njemačka, i njena pobjeda ne bi uništila samo državnu posebnost feudalne Hrvatske nego bi joj svojim nastojanjima oko germanizacije zaprijetila i denacionaliziranjem. Svakako, plemstvo se borilo za svoje interese što je uostalom još prije sto godina jasno uočio već i Tadija Smičiklas pa i oštro osudio. Ali braneci svoje interese, plemstvo je, kao tadašnji politički narod, ujedno radilo i na očuvanju hrvatske državnosti i odupiralo se germanizaciji. Opasnost od centralizacije i germanizacije nije bila mala i do 1867. neprekidno je ugrožavala Hrvatsku, a u vrijeme Metternicha i Bacha došla je do punog izražaja. Germanizacija je uhvatila korijen u hrvatskom društvu pa je i Janko Drašković, kad se želio obratiti hrvatskim ženama, morao to učiniti na njemačkom jeziku. Osim toga, preuređenjem županija i stvaranjem novih okružja, Josip II razbio je granice između kraljevine Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske i međusobno ispremišao Hrvate i Mađare. Opirući se novom uređenju, plemstvo se, dakle, borilo i za očuvanje hrvatskoga državnog teritorija i hrvatskoga etničkog jedinstva.

Istu, isključivo negativnu, ocjenu djelatnosti plemstva nalazimo i u drugom poglavlju Ekmečićeva teksta (Srpska revolucija i jugoslovenske zemlje u vreme napoleonskih ratova, 209—222), kad govori o Kraljevini Iliriji. Napoleonove Ilirske provincije u svoje su granice uključile i dio teritorija Hrvatske koja je bila pod vlašću bana. Poslije Napoleonova poraza, Austrija nije taj teritorij vratila pod bansku vlast nego ga je ostavila u novoosnovanoj Kraljevini Iliriji. U vezi sa stvaranjem Kraljevine Ilirije Ekmečić kaže: »Protiv ovoga zvaničnog ilirizma ustajalo je hrvatsko plemstvo, kao i slovenačko plemstvo, strahujući da u ovako velikoj celini, kojoj se daje nacionalni smisao, ne propadnu stara plemićka sloboda i pokrajinski identiteti« (221). Nije točna tvrdnja da se plemstvo bojalo »da ne propadnu neki pokrajinski identiteti«, nego je radilo na tome da se izdvojeni hrvatski krajevi reinkorporiraju u Bansku Hrvatsku. Pravni povjesnik Marko Kostrenčić kaže o izdvajanju toga teritorija ovo: »Neki dijelovi hrvatske države ušli su u Ilirske provincije [...]« (Hrvatska, VI Državno uređenje, Enciklopedija Jugoslavije 4, 168). Riječ je, dakle, o hrvatskom državnom teritoriju pa, ukoliko se plemstvo i borilo za svoje interese, nastojanja da se izdvojeni hrvatski krajevi reinkorporiraju matičnoj zemlji nikako se ne mogu negativno ocijeniti.

Uopće, jedno od osnovnih obilježja političkog života Hrvatske bilo je nastojanje da svoje otrgnute dijelove sjedini s maticom, Banskom Hrvatskom. Ta borba počinje još u XVII stoljeću zahtjevom Hrvatskog sabora da se krajevi oslobođeni od turske vlasti povrate pod vlast bana i da ne uđu u sklop Krajine. Kad su poslije Napoleonova pada Dalmacija

i mletački dio Istre ušli u sklop Monarhije, ta će se borba protegnuti i na te dvije pokrajine. Borba Hrvatske za postignuće teritorijalne cjelokupnosti ne samo da ne dolazi do izražaja u Ekmečićevom tekstu nego su i pojedine hrvatske pokrajine prikazane potpuno odvojeno, bez povezanosti s Hrvatskom, pa se uopće ne može zaključiti da njihova prošlost sačinjava dio povijesti hrvatskog naroda. Štoviše, dobiva se dojam da te pokrajine u XIX stoljeću uopće i nisu bile hrvatske.

Takav dojam naročito ostavlja izlaganje u slijedećem poglavlju (Nacionalni preporodi, 235—245), i to ne samo po sadržaju nego i po samom redosljedu prikaza ilirizma u pojedinim hrvatskim pokrajinama. Poslije prikaza ilirizma u Hrvatskoj slijedi prikaz u Sloveniji a zatim u Dalmaciji i Bosni (241). Kako je Slovenija ubačena između hrvatskih zemalja, Dalmacija je takvim redosljedom s njom izjednačena i manje upućen čitatelj ne bi mogao zaključiti da je to hrvatska zemlja. Sličan dojam ostavlja i ovakva Ekmečićeva formulacija: »Ilirski pokret je imao pristalice i izvan uže Hrvatske, u Slavoniji, Dalmaciji i Bosni« (241). Da Ekmečić nije spomenuo Bosnu, moglo bi se pretpostaviti da uvrštava Slavoniju i Dalmaciju u pojam »šire« Hrvatske. Ali kako Ekmečić ni u kom slučaju Bosnu ne smatra hrvatskom zemljom, a kako uz nju podjednako navodi Slavoniju i Dalmaciju, značilo bi da ni te zemlje ne smatra hrvatskim. Takav zaključak pogotovo potvrđuje daljnja Ekmečićeva tvrdnja: »U osnovi, ilirizam nije nigde uspevao nego u užoj Hrvatskoj i kod štokavskih katolika koji su se sa vremenom integrisali u hrvatsku naciju« (242). Mutno, neprecizno i zbog toga neznanstveno izlaganje ali iz kojeg ipak jasno proizlazi da Ekmečić u vrijeme ilirizma nije čuo velik dio hrvatskog naroda nazvavši ga »štokavskim katolicima«. Osim toga, začuđuje neujednačenost Ekmečićevog kriterija jer u istom razdoblju Srbe naziva njihovim nacionalnim imenom i nijednom ih ne naziva »štokavskim pravoslavicima«. Sada je jasnije i zašto Ekmečić spominje Slavoniju odvojeno od Hrvatske jer i u njoj, prema njegovu izlaganju, ne žive Hrvati nego štokavski katolici. S tim je u skladu i Ekmečićevo prešućivanje Relkovićeve djelatnosti jer, ukoliko bi se uvrstila u hrvatsku književnost i kulturu, narušila bi koncepciju o štokavskim katolicima u Slavoniji. Dosljedno tome shvaćanju Ekmečić tvrdi da je u vrijeme Bachova apsolutizma Slavonija »pridodata« Hrvatskoj, iako je ona već u XVI st. tvorila političko-upravnu cjelinu s Hrvatskom. Govoreći o prilikama u vrijeme Bachova apsolutizma, Ekmečić, naime, kaže: »U ovom opštem administrativnom pomeranju Slavonija je pridodata Hrvatskoj« (262). Osim toga, ni iz te se formulacije ne bi moglo zaključiti da je Slavonija hrvatska zemlja nego da je to neka tuđa pokrajina koja je Hrvatskoj »pridodata«.

I u daljnjem tekstu Ekmečić uskraćuje Hrvatima nacionalnost i označuje ih prema vjerskoj pripadnosti. Tako konstatira da poslije 1849. Monarhija počinje novu balkansku politiku i »na prvom mjestu ona uspeva da na svoju stranu privuče simpatije katolika u Turskom Carstvu« (262). Pretpostavljam da se i ovaj puta pod katolicima u Turskom Carstvu razumijevaju Hrvati. Istom metodom Ekmečić je potpuno prešutio i postojanje Hrvata u Vojvodini, nazvavši ih južnoslavenskim katolicima. Ekmečić iznosi kako je Blagoveštanski sabor 1861. postavio zahtjev za stvaranje Srpske Vojvodine »u kojoj bi od preko 600 000 stanovnika

Srba bilo manje od polovine, iako bi srpskohrvatski jezik bio u većini, kad se uz Srbe dodaju i južnoslavenski katolici koji tamo žive» (273). Kako je Ekmečić povijesti Vojvodine posvetio razmjerno dosta prostora, svakako je morao, bar u najkraćim crtama, prikazati i prošlost Bunjevaca. Međutim, Bunjevci nisu uopće spomenuti, a kad je Ekmečiću u tekstu ipak ustrebalo da spomene Hrvate, kako bi dokazao prevagu srpskohrvatskog jezika u Vojvodini, onda ih je prešutio pod nazivom južnoslavenskih katolika. Da bude pomutnja još veća, kad katolike i nacionalno određuje, Ekmečić ih označuje kao Srbe. Kad govori o strankama u Hrvatskoj, Ekmečić uz ostalo spominje: »Tu je i pokret Srba-katolika pod vodstvom barona Frana Gundulića iz Dubrovnika« (309). Dok je u navedenim primjerima Ekmečić prikrivao Hrvate pod nazivom štokavskih katolika, katolika u Turskom Carstvu i južnoslavenskih katolika, u Dalmaciji ih označuje kao »dalmatinski narod« ili kao Slavene. U uvodnom poglavlju, u kojem nas Ekmečić nastoji upoznati s narodom i prilikama u Dalmaciji, kaže: »Gradski svet je upotrebljavao italijanski jezik i 11% dalmatinskog naroda služi se njime.« Zatim kaže kako se govorilo »da je Dalmacija zemlja 'gdje se misli i govori talijanski, zapovjeda njemački i govori slavenski'« (241) Prva je nacionalno određena oznaka u toj amorfnoj slavenskoj i dalmatinskoj masi srpska. S tim u vezi Ekmečić kaže: »Šibenski trgovac Božidar Petranović počinje 1835. da izdaje *Ljubitelj prosvještenija Srbsko-dalmatinski almanah*, koji će se od 1838. nazivati *Srpsko-dalmatinski magazin*« (241). Svakako je trebalo spomenuti djelatnost Petranovića, ali se jednako moralo i Kačića označiti kao pripadnika hrvatske književnosti i kulture u Dalmaciji. Međutim kako to Ekmečić nije učinio, a uz to je prešutio Hrvate pod nazivom dalmatinskog i slavenskog naroda, to isticanje srpstva teška je dezinformacija na štetu činjeničnog stanja.

Kada daljnje izlaganje povijesti Dalmacije nije bilo moguće a da se ipak ne spomenu i Hrvati, Ekmečić dosljedno navodi prvo Srbe a zatim Hrvate. U toj namjeri odabrao je i citat Natka Nodila u kojem se kaže: »Mi smo u Dalmaciji po porijeklu ili Srbi ili Hrvati, pa se kod nas ne zbori inače nego ili srpski ili hrvatski. Daklen, jezik u našem Riečnicima može samo biti hrvatsko-srbski ili srbsko-hrvatski: ili samo hrvatski, ili samo srbski, što je u samoj stvari jedno i isto znači« (269). Nodilov citat donio je Ekmečić u namjeri da čitatelja upozna s etničkim sastavom Dalmacije i zato nije smio odabrati takav u kojem se Srbi stavljaju na prvo mjesto, jer to ne odgovara činjeničnom stanju. Nodilu, kao i općenito narodnjacima, pojmovi o jeziku i o naciji nisu bili jasni i izdiferencirani. Ali, dok Nodilo ipak uz srpsko-hrvatski spominje i hrvatsko-srpski, Ekmečić naziva jezik u Dalmaciji isključivo srpsko-hrvatskim. Kako se tim nazivom naglašava istočna, ekavska varijanta jezika, to može dovesti u zabludu manje upućenog čitatelja naročito, kad Ekmečić u vezi s listom *Il nazionale* označuje ciljeve borbe Narodne stranke u Dalmaciji. O tomu Ekmečić kaže: »Do godine 1875. list će izlaziti na italijanskom jeziku, a oko njega stvoriće se i dograditi Narodna stranka, koja se bori za afirmaciju srpsko-hrvatskog jezika, te državnu zajednicu sa Hrvatskom« (270). Kako su, npr., i Srbi u Ugarskoj 1848. nastojali oko državne zajednice s Hrvatskom, pomutnja je još veća i manje upu-

čen čitatelj ne može doći do zaključka da je riječ o ujedinjenju odvojenih dijelova hrvatskog naroda.

Do sličnog zaključka došao je i Petar Strčić u svojoj kritici Ekmečićeva teksta o prošlosti Istre. (Primjedbe na tekst o Istri u drugoj polovici XIX st. u »Prosvetinoj« Istoriji Jugoslavije, ČSP I, Zagreb 1973, 195 do 210.) Strčić analizira Ekmečićevu formulaciju »Oslonac na Hrvatsku ima emocionalan osnov« i zaključuje: »Autor s prvim riječima vjerojatno misli na 'oslonac na Bansku Hrvatsku', jer bi se u privremom današnjem (a pogotovo stranom!) čitaocu činilo kao da Istra nije tada bila hrvatska zemlja, već neko tuđe tijelo«, a isto bi se moglo zaključiti i iz Ekmečićeve formulacije »da je u Monarhiji 'Hrvatska posle Istre najzaostalija oblast'« (n. dj., 203). Nadalje, i u Istri Ekmečić označuje Hrvate kao slavensku masu, kad kaže da su »gradovi italijanski, seljačka je masa slovenska« (271).

U skladu je s prešućivanjem hrvatskog naroda i Ekmečićevo rezoniranje o konstituiranju hrvatske nacije. O tomu autor govori u vezi s pravaškim pokretom: »On (Pravaški pokret; V. C.) prekida jugoslovenski kontinuitet hrvatske nacionalne ideologije i pokušava da konstruiše čisto hrvatsku naciju, izdvojenju iz jugoslovenskih okvira. Naravno, teren za to mu je pripremila istorija konstituiranja hrvatske ideje 1848. i posle toga, daleko više nego njegovi nedosledni korifeji« (311). Ono što ovdje zbuňuje jest pridjev »čisto« uz hrvatsku naciju, pogotovo što su se i Srbi i Slovenci konstituirali kao »čisto« srpska i kao »čisto« slovenska nacija »izdvojena iz jugoslovenskih okvira«, a da to Ekmečić ipak nigdje ne naglašava. Dakle, nasuprot Slovencima i Srbima, Ekmečić zapravo dovodi u pitanje pravo Hrvata da se konstituiraju u »čisto« hrvatsku naciju. S tim u skladu Ekmečić nadalje tvrdi da se u XIX st. konstituirala hrvatska ideja a ne hrvatska nacija. Takvim zaključkom oduzeo je hrvatskom imenu etničko obilježje pa, dosljedno tomu, autor u tekstu zaista i ne govori o hrvatskom narodu nego o štokavskim katolicima, slavenskoj seljačkoj masi, dalmatinskom narodu itd. Isto tako Ekmečić ne objašnjava ni uzimanje hrvatskog imena poslije zabrane ilirskog kao prirodni razvoj i pravo svakog naroda da se nazove svojim imenom nego to tumači — strateškim razlozima. U tu svrhu izabrao je jedan citat Ivana Kukuljevića i kaže da je Narodna stranka odbacila »ilirsko ime i uzela hrvatsko po sudu Ivana Kukuljevića 1858. iz strateških razloga dok se mi Slaveni na jugu već jedanput ne sjedinimo u jednom imenu koje neće nikoga vrijeđati« (308). Dakle, nazivanje hrvatskog naroda svojim imenom nešto je tek privremeno, dok se ne ujedine Slaveni na Jugu, što začuđuje to više jer Ekmečić nema takav stav prema ostalim narodima Jugoslavije.

U poglavlju »Građanske slobode, ustavni sistemi i političke partije« (301—314) Ekmečić na mnogo mjesta potcjenjuje i ustavno uređenje Hrvatske i djelovanje političkih stranaka pa štoviše i same duhovne značajke hrvatskog naroda. U tom smislu Ekmečić ovako prikazuje ciljeve Starčevićeve borbe: »Ocenjujući Austriju kao 'najveću herđu po kojoj sunce sjaje', Starčević se borio za demokratizovanje političkog sistema u Hrvatskoj: izabranu sabor i izvršnu vlast sa banom koji je odgovoran tom saboru. Tada će pravaški pokret silno narasti i jedno vreme biti najjači politički pokret u celoj Hrvatskoj, da bi od 1890.

počeo da pada« (312). Ovdje Ekmečić zapravo daje u isti tren dvije dezinformacije na temelju kojih čitatelj mora doći do pogrešnih zaključaka i o političkom uređenju Hrvatske i o ciljevima Starčevićeve borbe. Osim virilista, članovi Hrvatskog sabora bili su birani a na čelu Zemaljske vlade bio je ban koji je od 1874. bio odgovoran Hrvatskom saboru. Prema Ekmečićevim formulacijama, manje upućen čitatelj mora zaključiti da se Starčević borio za nešto što je Hrvatska zapravo posjedovala i dapače da je borba za postizavanje toga cilja uvjetovala da pravaši postanu neko vrijeme najjači politički pokret u Hrvatskoj. U osnovi Starčevićeve borbe bila je težnja za postignuće državne posebnosti Hrvatske i njene neovisnosti i od Beča i od Pešte. Svojom formulacijom Starčevićevih borbenih ciljeva Ekmečić je potcijenio Starčevićovo političko htijenje i u isti čas položaj Hrvatske prikazao težim nego je u stvarnosti bio. Ukoliko je mislio na slučajeve kad je banska vlast bila sistirana postavljanjem komesara ili kad se taj sustav u praksi izigravao, morao se potpuno drugačije izraziti. Tekst kako ga je formulirao Ekmečić dezinformira čitatelja i navodi ga na potpuno pogrešne zaključke. O političkoj djelatnosti Stranke prava Ekmečić kaže: »Nasuprot narodnim strankama, Hrvatska stranka prava pod vodstvom dr Ante Starčevića i Eugena Kvaternika zastupala je tezu o potrebi osamostaljenja Hrvatske i od Austrije i od Mađarske, kao i oslobođenje hrvatske nacionalne ideje od snažnog srpskog uticaja. U početku, oni se oslanjaju na unionističkog bana Levina Rauha, koji ih je pomogao kao saveznike protiv Narodne stranke« (310/11). Ekmečić se začuđujuće neprecizno izražava jer se »potreba osamostaljenja« može tumačiti na više razina. Starčević i Kvaternik borili su se za samostalnost Hrvatske u državnom smislu što Ekmečić dosljedno prešućuje u skladu s njegovom prijašnjom oznakom Hrvatske kao pokrajine. Od političkog djelovanja Stranke prava spominje samo povezanost Starčevića i Kvaternika s Rauchom, a potpuno prešućuje nepomirljivu i ogorčenu borbu koju su vodili u stranačkom tisku protiv Austrije. Ekmečić je prešutio i djelatnost Kvaternika u cilju rušenja Austrije u vrijeme njegova progonstva i nacionalno-revolucionarno obilježje Rakovičke bune. Ekmečić čak prešućuje da je i sam Kvaternik u pobuni izgubio život. Spomenuvši povezanost Starčevića i Kvaternika s Rauchom i prešutivši radikalnu opoziciju pravaša i protiv stanja u Monarhiji i protiv stanja u Hrvatskoj, Ekmečić je zaključio: »Otpor despotizmu u intelektualnim i razvijenim središtima sastoji se u vježbi čekanja i to je za nekoliko uzastopnih generacija uz nedostatak bilo kakvih demokratskih primera, u cijeloj ranijoj historiji, stvorilo u modernom društvu mentalitet pokornosti« (303). Da se Ekmečić držao činjenica u svojoj interpretaciji hrvatske povijesti ne bi mu tako lako pošlo za rukom da hrvatskom društvu u cjelini prilijepi naljepnicu »mentaliteta pokornosti«. Ekmečić nije prešutio samo veleizdajnički rad Kvaternika i radikalnost pravaške opozicije, nego ne spominje ni jednom riječju tešku borbu u kojoj je Narodna stranka uspjela srušiti bana Raucha. Da postigne taj cilj, vodstvo Narodne stranke stavilo je na kocku i svoju slobodu i svoj imetak i optužilo bana Raucha da je zloupotrijebio banski položaj u namjeri da se obogati. Poslije duge i teške borbe vodstvo je napokon i uspjelo srušiti Raucha. Nadalje spominje idejnu komponentu južnoslavenske koncepcije

Narodne stranke, ali u tekstu ne dolazi do izražaja da je Narodna stranka doista ugovorila program zajedničkog rada sa Srbijom u cilju rušenja Monarhije i da je takva aktivnost štetno utjecala na položaj Hrvatske u Monarhiji. Ekmečić općenito razmjerno široko izvodi svoje proizvoljne, paušalne zaključke i na istom prostoru moglo se mnogo kazati o pravoj prošlosti hrvatskog naroda.

Tako nadalje tvrdi da je u Hrvatskoj upadljiva tendencija »da političku partiju i sve političke ideologije vodi advokat unoseći u njih duh legitimnosti i šuplje neobavezne retorike, (...)« (303). Kako to advokat »vodi« političke ideologije nije baš najjasnije, ali o političkim strankama zaključuje Ekmečić u daljnjem tekstu ovako: »Kako hrvatske partije vode pored advokata još književnici i katolički sveštenici, one su sve opterećene doktrinarstvom. Njegov glavni izvor je, međutim, u stalnom određivanju nacionalnih ciljeva iz historijskog prava i prošlosti« (303). Ekmečić se općenito vanredno neprecizno izražava no ipak pretpostavljam da pod »šupljom i neobaveznom retorikom« i »doktrinarstvom« razumijeva nastojanja hrvatskih političara da u Monarhiji izbore Hrvatskoj takav državopravni položaj koji bi joj omogućio slobodan nacionalni razvoj. Ekmečić označuje, naime, Hrvatsku kao pokrajinu Ugarske i kako ne bi upao u protuslovlje dosljedno prešućuje i svaki trag državopravne borbe u političkom životu Hrvatske. U tomu ide Ekmečić tako daleko da je i o ciljevima borbe samog Starčevića prešutio da se on borio za državnu samostalnost Hrvatske.

Nastojanje Ekmečića da Hrvatsku prikaže kao pokrajinu Ugarske pogotovo jasno dolazi do izražaja u njegovu prikazu Hrvatsko-ugarske nagodbe. Državnopravnu stranu Hrvatsko-ugarske nagodbe Ekmečić ovako tumači: »Malobrojna opozicija Narodne stranke napustila je Sabor, pa je jedna saborska delegacija u septembru 1868. sa delegacijom Mađarskog sabora potpisala Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Po nagodbi one su sada formalno sačinjavale jednu državu sa jednim vladarom i jednim zajedničkim narodnim predstavništvom« (267). U namjeri da Hrvatsku prikaže kao pokrajinu unitarne države Ugarske Ekmečić navodi podatke koji su od prvog do posljednjeg netočni. Kako bi prešutio da je Nagodba bila međudržavni ugovor između Hrvatske i Ugarske, on potpuno netočno navodi da su je »potpisale« delegacije hrvatskog i »mađarskog« sabora, koji uostalom u to vrijeme uopće ni ne postoji. Nagodbu nisu potpisale delegacije nego su Hrvatski i Ugarski sabor, kao dva ravnopravna državna tijela, sklopili međudržavni ugovor između Kraljevine Hrvatske i Slavonije i Kraljevine Ugarske s Erdeljem. Upravo u tome što se u Nagodbi luče kraljevina Hrvatska i kraljevina Ugarska vide pravni povjesnici jedan od glavnih dokaza da Ugarska nije bila unitarna država i da je u njoj Hrvatska zadržala svoju državopravnu zasebnost.

Potpuno je netočna i daljnja tvrdnja da su prema Nagodbi Hrvatska i Ugarska »formalno sačinjavale jednu državu«. Ostaje nejasno što Ekmečić razumijeva pod »formalnim«, svakako ne stvarno stanje a kako je riječ o međudržavnom ugovoru, po svoj prilici misli na njegovu pravnu stranu. U svakom slučaju, a pogotovu s pravne strane, Ekmečić netočno tvrdi da su prema Nagodbi Hrvatska i Ugarska »sačinjavale jednu državu«. Prema Nagodbi, Hrvatska je s Ugarskom sačinjavala

»jednu te istu državnu zajednicu«, dakle nije bila unitarna nego složena država. Upravo o obilježjima te složene države ne samo hrvatski nego i inozemni znanstveni radnici napisali su velik broj radova u kojima tu državnu zajednicu označuju kao federaciju, realnu uniju, nejednaku realnu uniju pa dapače i neki promađarski pisci u toj zajednici ne odriču Hrvatskoj potpuno državnost i nazivaju je »fragment« državom. Prema nekim pravnim piscima Hrvatska se prema Ugarskoj nalazila u dualističkom odnosu a tu koncepciju u najnovije vrijeme zastupa i Vasilije Krestić u svojim istraživanjima Hrvatsko-ugarske nagodbe.

Ekmečićeva tvrdnja da je Hrvatska s Ugarskom imala »jedno zajedničko narodno predstavništvo« također je potpuno netočna. Hrvatska je u Nagodbi dio svojih državnih poslova prenijela na ugarsko-hrvatsku državnu zajednicu i o tim zajedničkim poslovima raspravljao je središnji hrvatsko-ugarski sabor. U taj zajednički sabor Hrvatski je sabor slao svoju delegaciju da zajedno s Ugarskim saborom raspravlja o zajedničkim poslovima. Nakon završetka rasprava o zajedničkim poslovima delegacija je napuštala Ugarski sabor, jer nije sudjelovala u rješavanju poslova koji su se ticali isključivo Ugarske, kao što je i Hrvatski sabor sam raspravljao o poslovima koji su se ticali samo Hrvatske. Taj središnji sabor ni u kom slučaju ne može se označiti kao »zajedničko narodno predstavništvo« Hrvatske i Ugarske.

Ustvrdivši da su Hrvatsko-ugarsku nagodbu »potpisale« saborske delegacije i da su prema Nagodbi Hrvatska i Ugarska »formalno sačinjavale jednu državu« s »jednim zajedničkim narodnim predstavništvom«, Ekmečić je zaključio: »Pored svega Hrvatska je dobila izvesnu autonomiju: poseban sabor koji je slao 40 poslanika u zajednički Ugarski sabor; posebne unutrašnje poslove; pravosuđe, prosvetu i crkvu« (269). Ekmečićeva tvrdnja da je Hrvatska »dobila izvesnu autonomiju« nije točna jer je prema Nagodbi Hrvatska određeni dio svojih državnih poslova prenijela na hrvatsko-ugarsku državnu zajednicu a ostale poslove zadržala u svojoj zakonodavnoj i izvršnoj vlasti. »Hrvatska — po zaključku Ferde Čulinovića — za vršenje svojih tzv. 'autonomnih poslova' nije tražila, a ni dobila od Ugarske kakva ovlaštenja, već ih je ona vršila po *svome pravu*. Sama nagodba pokazuje, kako Hrvatska jednim dijelom prenosi, a drugim zadržava određene *svoje* poslove, raspoređujući ih dakle kao *jedini ovlašteni imalac prava na to*« (Državno-pravna historija jugoslavenskih zemalja I, Zagreb, 1961, 131). U svakom slučaju, i s državno-pravne strane ali i prema stvarnom stanju u prošlosti, Hrvatska nije dobila nego je zadržala autonomiju.

U vezi sa stvarnim stanjem poslije Nagodbe Ekmečić jednom paušalnom ocjenom o položaju bana zapravo obezvjeđuje autonomiju Hrvatske. O tome on kaže: »Hrvatskoga bana postavlja zajednički kralj uz saglasnost predsjednika mađarske vlade, koji se uvek brinuo da to mesto popunjava neko lice bezmerno odano Pešti« (269). U svakom slučaju ne može se donijeti takav općeniti zaključak bez ikakvih ograda. Tako se, na primjer, za bana Mažuranića, a i neke druge banove, može postaviti pitanje je li bio »lice bezmerno odano Pešti« ili je uživao povjerenje Beča. Svakako, pravo ugarskog ministra predsjednika da daje

premapotpis pri imenovanju bana vrlo je ojačalo mađarski utjecaj u Hrvatskoj ali ne tako i toliko kako je formulirao Ekmečić.

Iako je financijskim dijelom Nagodbe privredni život Hrvatske došao u ovisnost Ugarske, ipak se ne može tvrditi da je ona bila pokrajina Ugarske. I prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi Hrvatska je zadržala osnovna obilježja državnosti: svoj državni teritorij, svoj narod u državnopravnom smislu i zasebnu organizaciju političke vlasti. Pravni pisci i u nas i u inozemstvu već davno su odbacili velikomađarsku koncepciju o Hrvatskoj kao pokrajini Ugarske, ali, usprkos tomu, Ekmečić je prihvaća i štoviše navodi niz netočnih državnopravnih podataka kako bi je učinio što vjerojatnijom.

Kao što je preuzeo koncepciju velikomađarskih hegemonističkih krugova o Hrvatskoj kao pokrajini Ugarske, tako isto, prema iredentističkim talijanskim i talijanaškim piscima, označava Hrvate u Istri kao Slavene, kao nacionalno nesvjesnu masu u kojoj su jedino Talijani nacionalno opredijeljeni. U Dalmaciji Hrvate također označuje kao Slavene ili kao »dalmatinski narod« i uz Talijane, kao nacionalno izdiferencinirani element, ističe još samo Srbe. Kako istodobno prešućuje Hrvate, pa i Kačića navodi nacionalno anonimno, postizava jak dojam o srpstvu Dalmacije koji, međutim, ne odgovara stvarnosti. Ekmečićev kriterij prema pojedinim narodima Jugoslavije općenito je vrlo neujednačen pa, u isto vrijeme dok srpski narod navodi pod njegovim nacionalnim imenom, negira velik dio hrvatskog naroda, označivši ga kao štokavske katolike. Dosljedno tomu i Hrvate u Bosni naziva »katolicima u Turskom Carstvu«, a u Vojvodini ih prešućuje pod nazivom »južnoslavenskih katolika«. Ukoliko bi bila posrijedi Ekmečićeva koncepcija o religiji kao okviru konstituiranja nacija, onda bi dosljedno tomu morao govoriti i o Srbima kao o »štokavskim pravoslavicima« i kao o »južnoslavenskim pravoslavicima«, ali u cijelom tekstu ne možemo naći upravo nijedan takav primjer — riječ je, dakle, o nejednakom kriteriju prema srpskom i hrvatskom narodu.

I prikaz političke prošlosti hrvatskog naroda pun je dezinformacija i potcjenjivanja i hrvatskih političkih stranaka i političara pa i duhovnih značajki samoga hrvatskog naroda.

Najposlije bih napomenula da je Ekmečićev način izražavanja toliko neprecizan da ne bi bio dopustiv ni u publicistici a kamoli u znanosti. Uz to, tekst ima začudno mnogo faktografskih pogrešaka pa je i s te strane posve nepouzdan i dezinformira. Ali cilj ovoga rada nije bio da ukaže na faktografske pogreške nego da pokuša osvijetliti osnovne koncepcije Ekmečićeve interpretacije povijesti hrvatskog naroda.